

Samoubojstvo

Psihodinamika, prevencija i moralno vrednovanje

Mijo NIKIĆ

Sažetak

Autor najprije izlaže nekoliko statističkih podataka o samoubojstvu, a zatim donosi prikaz psihodinamike samoubojstva. Nakon toga slijedi sociološko tumačenje samoubojstva prema E. Durkheimu, te nekoliko praktičnih savjeta za prevenciju suicida. U drugom dijelu članka izloženi su moralno-etični oblici suicidalnog ponašanja u izvankršćanskoj i kršćanskoj tradiciji, potom vrednovanje samoubojstva u Bibliji. Prije zaključnih misli autor donosi službeni stav Katoličke crkve o samoubojstvu prema najnovijem Katekizmu Katoličke crkve i prema Zakoniku kanonskoga prava Katoličke crkve.

1. Uvod

Kadgod čujemo za neko samoubojstvo ne možemo ostati mirni i ravnodušni. Svojim činom, samoubojica probudi u nama osjećaj potresenosti i krivnje i izazove nas da sebi postavimo mnoga pitanja koja se tiču smisla života. Osoba koja izvrši čin samoubojstva ne traži prije svega smrt kao takvu, nego traži rješenje urgentnih problema svoga života. Vjerujem da će i samo ovo naše razmišljanje o samoubojstvu izazvati u nama egzistencijalna pitanja o smislu života i smrti, to su pitanja za koja Heidegger kaže da ih mi ne izmišljamo nego nam se ona sama od sebe nameću.

Za uvod donosim nekoliko statističkih činjenica o samoubojstvu koje potiču na razmišljanje:

1. Što se tiče fenomena samoubojstva u svjetskim razmjerima, prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO) za 1975. g., 1000 osoba je sebi dnevno oduzimalo život. Stanje se ni do sada nije bitnije promijenilo. To znači da vojska od pola milijuna ljudi godišnje pobjegne s bojišta ovoga života i sebi, na razne načine, oduzme dragocjeni dar života.

2. Među onima koji uspješno izvrše samoubojstvo ima više muškaraca nego žena, a među onima koji ostanu pri pokušaju samoubojstva ima više žena nego muškaraca.

3. Čin samoubojstva češće ostvaruju starije osobe, dok pokušaja samoubojstva ima više među mladima.

4. Samoubojstava ima više među neudatima, neoženjenima, razvedenima i osobama u braku bez djece.

5. Samoubojstvo je češće u gradskim nego u seoskim sredinama, kao i više među doseljenicima nego među autohtonim pučanstvom.

6. U ratu broj samoubojstava opada, a za unutarnjih kriza raste.

7. Učestalost samoubojstava zavisi i od vjerske pripadnosti, tako da je npr. u zemljama s protestantskim pučanstvom češće nego u zemljama s katoličkim i židovskim pučanstvom.

8. Pojedine profesije (na primjer liječničku) samoubojstvo više ugrožava nego druge.

9. Samoubojstava ima više među duševno oboljelima, alkoholičarima, uživateljima droga i neizlječivo tjelesno oboljelim osobama.

10. Samoubojstvu su skloniji ljudi koji su izazvali prometnu nesreću ili izvršili neko drugo kazneno djelo, naročito ubojstvo.¹

U tekstu koji slijedi prikazat ćemo psihodinamiku i prevenciju samoubojstva, te etično-moralne vidike pojave samoubojstva.

2. Psihodinamika presuicidalnog i suicidalnog ponašanja

Samoubojstvo je svojevolan smrtonosan čin protiv vlastitog života. Može se izvršiti *izravno*, tj. kad netko svojevoljno izvrši čin koji ide u prvom redu za uništenjem vlastitog života (popiti otrov) i *neizravno*, tj. kad se ne ide namjerno za uništenjem vlastita života, nego poradi neke druge pobude (Samsonova smrt).

U svom ponašanju i cjelokupnom djelovanju čovjek je kao osoba motiviran od svih triju razina svog psihičkog života. Na prvoj — psiho-fiziološkoj razini — motivacija dolazi od potreba, želja i prisila razne vrste. Na drugoj — psiho-socijalnoj razini — motivacija dolazi od utjecaja društva i okoline u kojoj osoba živi. Napokon, poradi svoje razumsko-duhovne dimenzije čovjek je slobodno i odgovorno biće na čijem se horizontu pojavljuju vrijednosti koje ga motiviraju u njegovom ponašanju i djelovanju. Čovjek uvijek djeluje kao cjelina, tako da su sve tri spomenute razine psihičkog života prisutne u svakom čovjekovu djelu, bilo da je on toga svjestan ili ne.

Kad je u pitanju psihodinamika samoubojstva, treba razlikovati je li riječ o svjesnoj, promišljenoj i slobodno donesenoj odluci s jasnim ciljevima koje se žele postići ili se radi o nejasnim, velikim dijelom podsvjesnim motivacijama koje kao razne prisile utječu na osobu koja je psihički opterećena ili poremećena tako da sebi oduzima život.

Kad je u pitanju svjesna i promišljena odluka da se izvrši samoubojstvo, onda je tu psihodinamika poprilično jasna i jednostavna: čovjek je slobodno biće i kao takav može donositi odluke za koje je odgovoran. To znači

1 Usp. MILČINSKI, L., *Suicidalnost*, u: *Psihijatrija, Tom II*, uredio: Dušan Kecmanović, Medicinska knjiga: Beograd — Zagreb, Svjetlost, 1989, str. 1053–1054.

da čovjek može i čin samoubojstva svjesno i slobodno odabrati, ali onda za taj svoj čin mora snositi i odgovornost, prije svega pred Bogom, jednim gospodarom života i smrti.

U psihodinamici presuicidalnog ponašanja i samog čina samoubojstva kod labilnih i pishički više ili manje ograničenih i opterećenih osoba, na početku se najčešće radi o nekom bolnom doživljaju gubitka nečega veoma dragoga (ljubav, moć, prijateljstvo, zdravlje), ili je po srijedi stresna situacija koja otkriva razne potisnute konflikte, traumatske doživljaje prošlosti i ostale neriješene probleme osobe. Suočavanje s bilo kojim problemima teško je i bolno, a posebno je bolno ponovno proživljavanje neriješenih problema i potisnutih bolnih osjećaja i doživljaja. Posebice je bolno doživljavanje gubitka nečega u što je uloženo puno emotivnosti (ljubavi). Takav gubitak uzrokuje osjećaj osamljenosti i odbačenosti. U takvom stanju oslabe obrambeni mehanizmi (potiskivanje i sublimiranje nagomilane agresivnosti) tako da se vrlo lako aktivira potisnuta agresivnost koja se okrene protiv same osobe i dovede je do smanjene mogućnosti samokontrole. Kad je osoba nesposobna uspješno riješiti životne probleme koji dolaze iz vanjskog svijeta ili potisnute i neriješene konflikte svog nutarnjeg svijeta, onda tjeskoba nastala zbog vlastite nemoći pred izazovom života uzrokuje još veće regresije u kojoj se osoba počne ponašati infantilno i iracionalno. Ako osoba u takvom stanju vlastite nemoći ne dobije prikladnu psihološku i duhovnu pomoć (dobar savjet, podršku, pomoć u osmišljavanju teškog života, ohrabrenje, suosjećanje...), lako se može dogoditi da joj želja za bijegom iz ovog svijeta koji je ne razumije i ne prihvaća, postane privlačna i pokaže se kao najbolje rješenje na suženom horizontu njenoga nutarnjeg duševnog svijeta. Drugim riječima, osoba će doći u veliko iskušenje da sebi oduzme život, ili barem da pokuša.²

Svjesna, a još češće nesvjesna poruka sadržana u pokušaju ili samom činu samoubojstva sastoji se u želji da se čitav svijet dozove u pomoć ili pak da se čitav svijet optuži i učini krivim i odgovornim za nesreću do-

2 Spomenute psihičke traume i konflikti sami po sebi još nisu suicidogene naravi i same od sebe još ne pokreću proces koji dovodi do samoubojstva. Do njega bi moglo lako doći ukoliko psihička trauma pogađa upravo spremnost ili dispoziciju da se učini samoubojstvo. »Ona (dispozicija) se uglavnom razvija u čovjekovoj mladosti, u periodu formiranja ličnosti, dakle, otprilike u prvih pet godina života. Dispozicija za suicidalno reagiranje ima, zapravo, dva izvora. Prvi je genetska spremnost za duševne poremećaje (na primjer, ciklotimnu depresiju ili shizofreniju), za koje je poznato da ih kao prilično česta komplikacija prati upravo suicidalno ponašanje. Drugi izvor je psihohigijski nepovoljna atmosfera, klima koja u kritičnom razvojnem periodu poremeti harmonični razvoj ličnosti. Tu treba istaći da 'dispozicija za suicidalno reagiranje' ne znači da je čovjek definitivno stavljen na kolosijek koji se završava samoubojstvom, već znači samo određeni postotak više vjerojatnoće da će njegov život na taj način da se završi.« (MILČINSKI, L., *nav. dj.*, str. 1056.).

tične osobe koja pokušava ili izvršuje čin samoubojstva.³ Spomenuti čin je, dakle, motiviran osjećajem osamljenosti, nemoći, odbačenosti,⁴ željom za ponovnim sjedinjenjem s onim što je izgubljeno, ali samo u fantaziji, kao i željom za osvetom onima koji su procijenjeni kao najveći krivci za vlastitu sudbinu. Jedan od motiva samoubilačkog čina je i želja da se usadi osjećaj krivnje u osobu (ili osobe) koja je procijenjena kao ona koja je najpotrebnija, najbliskija i najdraža, a sada se i ona napušta.

Obično se samoubojstvo dogodi kao »grom iz vedra neba« za okolinu, no najčešće ga osoba (samoubojica) dugo priprema u mislima i fantazijama. Kad jedna misao ili ideja zahvati emotivni svijet osobe, onda ona tu ideju nastoji i ostvariti, odnosno »materijalizirati«. U tome i uspijeva, ukoliko joj se ne usprotivi druga, suprotna ideja, želja ili misao. Sredstva društvenog priopćavanja imaju veliku moć i utjecaj na buđenje fantazija i formiranje stavova o izvršenju samoubojstva u labilnih osoba. Tako, na primjer, nerazboriti novinski natpis: »Dogodilo se devedesetdeveto samoubojstvo. Tko će biti stoti na redu?« upravo izaziva bolesnu maštu potencijalnih samoubojica da sebi oduzmu život.⁵

Sažeti prikaz spomenute psihodinamike samoubojstva:

Bolni osjećaj gubitka nečeg dragog — stresna situacija — osjećaj osamljenosti i odbačenosti — aktiviranje potisnute agresivnosti — smanjena moć samokontrole — tjeskoba — još dublja regresija — suženi nutarnji horizonti — iracionalno ponašanje — pokušaj samoubojstva — zov u pomoć — moguće samoubojstvo.

- 3 Prema Kierkegaardu samoubojičina namjera je istovjetna s Kaligulinom željom: »Htio bih da se sav svijet skupi u glavu jednog konja te da je onda ja odsiječem« (Usp. RINGEL, E., *Da odbaciš život?* — refleksije o samoubojstvu, biblioteka »Oko 3 ujutro«, Zagreb 1983, str. 65.).
- 4 Nekoliko stihova iz pjesme »Oproštaj« koju je napisao jedan potencijalni samoubojica koji se uspio izliječiti od suicidalnih fantazija, zorno dočarava nutarnje stanje samoubojice izraženo u prevelikim infantilnim željama afektivne naravi, s jedne strane, i hladnoće i nezainteresiranosti svijeta s druge strane: »Ovakav život za me nije/ prevelike su moje želje./ Premnogo mi ljubavi treba/ premnogo sreće/ premnogo topline/a prehladan je svijet/ i užasni ljudi/ i prežalostan život:/ rođen na krivom planetu/ ne odgovaram ovome svijetu,/ previše imam lijepih želja.« (RINGEL, E., *nav. dj.*, str. 35.).
- 5 Poznato je da je Goetheovo djelo *Patnje mladog Werthera* imalo katastrofalne posljedice na mlade i labilne osobe koje su se počele mahom ubijati. Erwin Ringel o tome piše: »Osjetljivi su se ljudi u sličnim ljubavnim konfliktima svuda identificirali s Wertherom, i tako se pojavila jedna od najsudbonosnijih epidemija samoubojstva — što nam služi kao najizrazitiji primjer toga da svaka publikacija na temu samoubojstva treba biti odgovorna. Tu je opasnost Goethe vjerojatno slutio, ali njegov apel čitaocu: 'Budi hrabar i nemoj me nasljedovati' — bio je bez učinka. A kad je katastrofa zaista nastupila, Goethe je — blago rečeno — reagirao nerazumljivo. U razgovoru s Benjaminom Constantom rekao je: 'Meni je jedino do toga da svoj posao dobro obavim, a o posljedicama se ne brinem. Ako ima ludaka kojima čitanje pomuti mozak, eh bien...'
(Citirano prema: RINGEL, E., *nav. dj.*, str. 236–237.).

3. Sociološko tumačenje samoubojstva

Klasično djelo sociološkog tumačenja samoubojstva je Durkheimova monografija pod naslovom »Samoubojstvo« (1897). U tom djelu Durkheim stavlja naglasak na tzv. »društvenom čovjeku«, izmišljeno biće u kojemu vlada kolektivna svijest. On kaže: »Nije samo metafora ako kažemo da u svakom ljudskom društvu postoje veće ili manje sklonosti samoubojstvu, što je opravdano prirodom društva. Svaka društvena zajednica ima istinski određenu i za nju karakterističnu dozu kolektivne sklonosti k ovom činu, jer je to izvor svih individualnih sklonosti, a nije kolektivna sklonost samoubojstvu posljedica individualnih dispozicija...«⁶

U spomenutom djelu, Durkheim razlikuje četiri vrste samoubojstva: 1) *anomično* — javlja se onda kad normativne vrijednosti jedne zajednice gube obvezujuću moć; 2) *egoistično* — događaju se onda kad su pojedinci odvojeni od svoje društvene zajednice i kad smatraju da društvene norme na njih nemaju nikakvog utjecaja ni važnosti; 3) *altruistično* — kad se osoba dosljedno odriče sebe i potpuno se poistovjećuje s društvenom zajednicom; 4) *fatalističko* — bijeg od normativne zajednice, događa se u atmosferi fizičkog i moralnog despotizma društvene zajednice nad pojedincem. Opći zaključak Durkheimova naučavanja glasi da je samoubojstvo u obratnom razmjeru s integracijom društvene zajednice čiji je pojedinac sastavni dio.

Svaki čovjek živi u mnogostrukim vezama i odnosima s društvom. Kad se on na bilo koji način marginalizira, kad mu se ugrozi ili oduzme njegovo zalaganje u društvu, onda za njega, uz druge potrebne uvjete, život postaje nepodnošljiv. »Samoubojstvo je paradoksalno ponašanje — možda se tu radi o tome da se ubije tijelo kako bi se postiglo tjelesno priznanje. Ovdje se vidi ambivalentnost jedne prakse, koja, iako prividno morbidna, možda je intenzivni izražaj želje za životom.«⁷

4. Praktični savjeti u prevenciji suicida

Narodna mudrost kaže da je »bolje spriječiti nego liječiti«. Ta je mudra izreka za našu temu posebno prihvatljiva, jer, kad osoba učini samoubojstvo, tada se i nema više što liječiti. Zato je potrebno i korisno, a za naš narod i prijekopotrebno, govoriti o prevenciji ili zaštiti, odnosno onemogućivanju onog načina ponašanja koji bi mogao uzrokovati suicid. Tema o prevenciji presuicidalnog ponašanja trebala bi biti veoma aktualna u bilo

6 Citirano prema: MILČINSKI, L., *nav. dj.*, str. 1051.

7 BAUDRY, P., *Fattori vecchi e fattori nuovi in materia di suicidio*, u: AA. VV., *Suicidio e tentato suicidio in Italia*. Atti del Convegno a cura del Centro Naz, di prevenzione e difesa sociale, Guiffre, Milano 1968, str. 29.

kojem društvu, a kod nas bi to morala biti na poseban način zbog traumatskih doživljaja uzrokovanih nametnutim ratom. Psihološka ili psihijatrijska pomoć (čak i ona posve ljudska, dakle neprofesionalna) koja je pružena pravodobno, pomaže u ispravljanju samoubilačkog ponašanja, odnosno u sprječavanju pokušaja samoubilačkih čina.

4.1. Osiguranje zdrave obiteljske atmosfere

Svako društvo koje želi imati zdrave i zrele osobe mora se brinuti da osigura dobre materijalne, psihološke i duhovne uvjete za razvoj pojedinaca koji čine društvo.

Za normalni razvoj bilo koje osobe odlučujući je ispravan odgoj u obitelji. U prvim godinama života stvara se jezgra osobnosti, zato je važno da dijete bude voljeno i bezuvjetno prihvaćeno od onih koji ga odgajaju. Prema tome najbolja prevencija presuicidalnog ponašanja i samog suicida sastoji se u osiguranju zdrave obiteljske atmosfere u kojoj će dijete steći pozitivnu sliku o sebi i izgraditi osjećaj samopoštivanja i vrijednosti svoje osobnosti.

4.2. Dublje upoznavanje i prihvaćanje osobe

Da bismo uistinu pomogli osobi koja je u opasnosti da izvrši samoubojstvo, trebamo je dobro poznavati. A to se, među inim, može postići tako što treba stvoriti ozračje povjerenja u kojoj će osobe imati hrabrosti izreći ono što ih muči, tišti, svoje želje, svoje strahove i brige.

4.3. Upoznavanje skrivenih razloga svoga ponašanja

Osoba koja pokazuje simptome presuicidalnog ponašanja duboko doživljava svoju muku i tjeskobu zbog osjećaja osamljenosti i neshvaćenosti, ali nije posvema svjesna psihičkih procesa koji su odgovorni za takvo osjećanje. Osobama u takvom stanju može se pomoći ako im se prošire horizonti njihova samopoznavanja. To se može postići tako da im se protumači i da ih se upozori na mnogostrukost motivacije koja pokreće ljude na djelovanje, bilo da su oni toga svjesni ili ne.

Osobi koja je opsjednuta samoubilačkim mislima možemo pomoći tako što joj nastojimo pomoći shvatiti kako te misli nisu izražaj njezina racionalnoga, svjesnoga, zreloga i slobodnoga dijela vlastite osobnosti, nego više izražaj onih skrivenih, iracionalnih, destruktivnih, njoj samoj nepoznatih sila, koje su prisutne, prije svega, u njenoj podsvijesti. Drugim riječima, potrebno je pomoći osobi da se nauči izbjegavati svoje samoubilačke misli i fantazije, a što više poistovjeđivati se s onim zdravim, racionalnim i slobodnim dijelom svoje osobnosti. Ako osoba prihvati tu činje-

nicu i svjesno se suoči sa svojim iracionalnim i destruktivnim mislima i ponašanjem, a na emotivnoj razini osjeti želju za uklanjanjem destruktivnih misli, moguće je da tada počne drukčije razmišljati, a potom i zrelije se ponašati.

4.4. Probuditi i jačati osjećaj samopoštivanja

Ono što najviše muči osobu koja je u napasti da sebi oduzme život jest osjećaj vlastite beskorisnosti i odbačenosti od drugih. Da bi se pomoglo takvoj osobi treba u njoj probuditi osjećaj vlastitog samopoštovanja. To se postiže tako što se osoba prihvati takva kakva jest i da joj se onda otkriju i naglase pozitivne strane njene osobnosti. U samoubilačkom činu osoba zapravo želi ubiti onaj negativni i nemoćni dio svoje osobnosti s kojim se sasvim identificirala. Takvoj osobi treba pomoći da shvati kako se na taj način neće ništa dobro riješiti, nego da je pravo rješenje njenog problema u ispravljanju predodžbe o sebi, tj. o ispravnom vrednovanju svoje osobnosti.

4.5. Naučiti kontrolirano izražavati svoju agresivnost

U psihodinamici samoubojstva najvažniji čimbenik je vlastita potisnuta agresivnost koja se okrenula protiv osobe. U najviše slučajeva potisnuta agresivnost, uz ostale preduvjete, uzrokuje depresije, potom i želje ili pokušaj samoubojstva. Agresivnost kao težnja, po sebi je neutralna. Može se razviti u *stvaralačku* koja pomaže da se nadvladaju poteškoće i postigne potrebna samostalnost, ili *razarajuću* agresivnost koja može biti usmjerena prema vanjskom svijetu, a može se okrenuti i protiv same osobe i tako uzrokovati intrapsihičke konflikte koji mogu dovesti do samog čina samoubojstva. Spomenuta dva oblika agresivnosti međusobno stoje u dinamičkom ekvilibriju, tj. kad se poveća stvaralačka agresivnost, smanjuje se ona razarajuća i obratno. Zato je vrlo važno naučiti i ohrabriti mlade ljude da izražavaju svoje emocije, pa tako i svoju agresivnost, ali da to ne čine impulsivno, nego kontrolirano, zrelo i promišljeno. Zrelo i prihvatljivo izražavanje vlastitih emocija, koje se primjenjuje i u psihoterapiji, jest verbaliziranje, odnosno govorno izražavanje bolnih osjećaja, raznih duševnih rana ili trauma, kao i same agresivnosti. Ostali prihvatljivi oblici izražavanja vlastite agresivnosti ostvaruju se preko raznih aktivnosti koje zahtijevaju trošenje energije, kao, npr., šport, razne borilačke vještine i ostale igre. Stari su Rimljani govorili: »Mens sana in corpore sano«, prema tome, očito je da aktivnost tijela bavljenjem sportom i drugim igrama uvjetuje bolje zdravlje čitave osobe koja će se onda više okrenuti životu, a udaljiti od samoubilačkih misli i fantazija.

4.6. *Svjesno osmišljavanje patnje*

Jedan od razlog da netko sebi oduzme život jest nemogućnost i nespремnost prihvaćanja i podnošenja patnje i nutarnje tjeskobe. Imajući na pameti tu istinu, očito je da će i najbolja prevencija samoubojstva biti u pomoći ljudima da osmisle svoj život i, posebno, svoju patnju (u slučaju depresivnih osoba). U svojoj knjizi: »Zašto se niste ubili«, poznati bečki psiholog i psihijatar Viktor Frankl svjedoči kako su u koncentracijskim logorima drugoga svjetskog rata preživjeli samo oni zatvorenici koji su znali i htjeli osmisliti svoju patnju, koji su imali velike motive da prežive. Očito je da je vjera najveća moralna snaga za osmišljavanje patnje i života. Osobe koje su bile u iskušenju da učine samoubojstvo, priznale su da im je vjera najviše pomogla da sebi ipak ne oduzmu život, jer su osjećali spasonosni strah zbog odgovornosti pred Bogom za svoj život. Kad se radi o osobi koja je u opasnosti da sebi oduzme život, bilo da je ona vjernik ili nevjernik, u svakom slučaju dobro će joj doći osmišljavanje patnje i otvaranje prema većim vrijednostima do kojih se dolazi upravo nutarnjom patnjom i tjeskobom. Kao što se željezo u vatri kali i onda po želji oblikuje, tako i čovjek, najčešće, s pomoću patnje dozrijeva i uči se mudrosti koja mu i u najtežim časovima života daje snage da se bori i pobijedi mnoge poteškoće koje život sa sobom donese.

4.7. *Kritična vremena*

U literaturi se spominju različiti podaci o tome koja su životna razdoblja kritična za pokušaje samoubojstva. Ipak, može se sažeto kazati da su od godišnjih doba kritičniji proljeće i jesen, nego ljeto i zima, a od dana, prema nekim autorima (R. Campbell), kritičniji od ostalih su ponedjeljak i utorak.

Inače, neki podaci pokazuju da su oko 75% slučajeva ostvarena samoubojstva učinili oni koji su već prije jednom ili više puta pokušali suicid. Prema tome, uvijek treba ozbiljno shvatiti nečiji pokušaj samoubojstva, odnosno nagovještaj da će to učiniti. Takvu osobu trebalo bi diskretno pratiti i motriti, pogotovu kad je, za pokušaj samoubojstva, kritična konstelacija njenih subjektivnih i okolinskih čimbenika.

4.8. *Profesionalna psihijatrijska pomoć*

Spomenuti načini prevencije presuicidalnog ponašanja i samog suicida korisni su i djelotvorni onoliko koliko ih osoba prihvaća i pokazuje spremnost na suradnju. Međutim, ne smije se smetnuti s uma da su opsesivne samoubilačke misli, a posebno, pokušaji samoubojstva, najčešće, izražaji teških psihičkih poremećaja koji zahtijevaju profesionalnu psihijatrijsku pomoć, kliničko zbrinjavanje ili, barem na početku, psihofarmako-

terapeutska sredstva. Prema tome, svi oni koji se brinu za mentalno zdravlje dužni su posavjetovati se s liječnikom psihijatrom, kad je u pitanju osoba koju opsjedaju samoubilačke misli ili koja pokuša, na bilo koji način, oduzeti sebi život.

5. Moralno–etični vidici suicidalnog ponašanja

5.1. Izvankršćanska tradicija

Suicidalno ponašanje i sâm čin samoubojstva u moralno–etičnom vrednovanju kroz povijest, različito su se tumačili. U antičkom svijetu susrećemo posve suprotne stavove.

Platon osuđuje samoubojstvo kad citira Sokratove riječi u kojima se iznosi istina da je »čovjek u životu kao na straži i svoje mjesto ne smije napustiti dok ne bude opozvan«.

Na istoj liniji je i Vergilije koji u svojoj *Eneidi* samoubojicu osuđuje na paklene muke, smatrajući da Božji zakon ne dopušta sebi oduzeti život.

Samoubojstvo Aristotel promatra kao čin plašljivosti karaktera, čin koji je protivan društvenom dobru.⁸

Međutim, vrlo brzo, čuli su se i suprotni stavovi i to od stoika koji su naučavali da je samoubojstvo najviši izraz slobode i kreposti u onom času kad objektivne okolnosti više ne dopuštaju život u skladu s vlastitim idealima. Takav stav je zastupao Seneka u svom 70. pismu »prijatelju Luciliju«. On smatra da nije važno umire li čovjek prije ili kasnije, nego je mnogo važnije umire li on lijepo ili ružno i da zato ima pravo odabrati sebi smrt po vlastitom izboru, smrt koja se njemu osobno najviše sviđa.⁹ Da budemo pravedni prema Seneki, treba reći da je on osuđivao samoubojstvo učinjeno iz same želje za smrću, ali je odobravao i hvalio samoubojstvo kao čin dostojanstva i hrabrosti osobe.

U 18. stoljeću filozof David Hume je branio pravo na samoubojstvo, a 200 godina prije njega Montaigne je izjednačio vrijednost života s običnim stvarima i zastupao načelo da nije krađa ako netko sam sebi uzme novac, pa prema tom načelu ne može se govoriti ni o samoubojstvu ako netko sam sebi oduzme život.

Međutim, treba pripomenuti da su takvi stavovi pojedinaca imali slab utjecaj na službeni stav društva i Crkve. Tako je u Velikoj Britaniji sve do donošenja Zakona o samoubojstvo (»Suicide Act«) g. 1961. samoubojstvo smatrano nezakonitim djelom, a u nekim državama SAD samoubojstvo se i danas smatra nezakonitim djelom.¹⁰

8 Usp. ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, III, 11; V, 15.

9 Usp. MILČINSKI, L., *nav. dj.*, str. 1048.

10 Usp. MILČINSKI, L., *nav. dj.*, str. 1074.

5.2. *Kršćanska tradicija*

Sv. Ivan Zlatousti je u načelu osuđivao samoubojstvo, ali se divio primjeru onih kršćanki koje su radije prigrilile svojevolutnu smrt, nego se izložile opasnosti da nasilno izgube čistoću.

Sv. Jeronim iznosi svoje mišljenje o samoubojstvu u komentaru knjige proroka Jone gdje kaže da u progonima smrt valja strpljivo podnašati i da nije slobodno sam sebe ubiti, osim kad se samoubojstvom može spasiti čistoća.¹¹

Sv. Augustin u svom djelu »De Civitate Dei« osuđuje samoubojstvo i samoubojicu izjednačuje s ubojicom (»Qui se ipsum occidit, homicida est«). Augustin smatra da ubiti sebe znači odbaciti Božje gospodstvo nad našom egzistencijom, i zato je ono, prema Augustinu, zlo. Što se tiče onih osoba koje su sebi oduzele život (starica Apolonija, neki kršćani u Nikomediji) radi viših vrijednosti, Augustin kaže da Bog može neke osobe pozvati na jedan takav čin, ali da takvo njihovo ponašanje nikada nije i ne može biti norma za Crkvu.¹²

Sv. Toma Akvinski temelji nedopustivost samoubojstva uzimajući u obzir ova tri motiva:

1) Ono je protiv naravnog zakona samoodržanja i ljubavi prema sebi.

2) Svaki je čovjek dio jedne cjeline koja predstavlja zajednicu (communitas) u koju je konkretno smješten: ljudski život, dakle, uvijek ima značenje i vrijednost za druge ljude, zato je samoubojstvo »nepravda zajednici« (»iniuria communitati«).

3) Konačno, nedopustivost samoubojstva se temelji na činjenici da čovjek nije gospodar vlastitog života i zato nema pravo da mu odredi kraj.

Oduzeti dakle sebi život, znači individualno napuštanje dužnosti koje nam je Bog odredio, zatim društveno napuštanje služenja koje smo trebali učiniti drugima, religiozno napuštanje dužnosti koje nam je sam Bog odredio. Prema sv. Tomi Akvinskom samoubojstvo je teški grijeh protiv Boga, protiv društva i protiv nas samih.¹³

Ovakav stav prema samoubojstvu zadržao se u doba manualistike. Crkva je neprestance smatrala samoubojstvo posebno teškim grijehom, »znakom odsutnosti vjere i kršćanske nade« (Pio XII).¹⁴

11 Usp. *Hieroniyimi opera omnia VI.*, Commentar. in Jon. I, 12., br. 402.

12 Dr. R. Hrašćanec smatra da se prema sv. Augustinu ne može odobriti da žene sebi oduzmu život kad im prijete pogibao da ih neprijatelj oskrvrne. »Čistoća je dobro duše, pa se ne mora izgubiti silovanjem tijela dotle dok se silovana u duši svojoj protivi grijehu i dok ne pristaje. Dakako da se protiv nanošenja sile mora i fizički boriti, koliko može. Silovane djevice, dok ne pristaju i dok se protive, ne gube perforacijom djevičanstva i čistoće formalno, nego samo materijalno« (HRAŠĆANEC, R., *Samoubojstvo kao moralno i socijalno pitanje*, Zagreb, 1944, str. 33.).

13 *Summa Theol.*, II–II, q. 65, a. 5.

14 Pio XII, *Discorsi e radiomessaggi*, Ed. Pol. Vat., Roma 1958, XIX., 774.

Najnovija izjava Kongregacije za nauk vjere o eutanaziji upozoruje da je »dobrovoljna smrt ili samoubojstvo neprihvatljiva, jednaka ubojstvu« (»al pari dell'omicidio«).¹⁵ Samoubojice su smatrani javnim grešnicima i kao takvima nije im se dopuštao crkveni sprovod ni sprovodne Mise sve donedavna, tj. do pojave novog Zakonik kanonskoga prava (1983.).

Bernhard Häring stavlja čin samoubojstva u grijeh protiv ljudskog života. On kaže da »čovjeku kao stvorenju ne može pripadati vrhovno gospodstvo nad svojim životom. Naprotiv, on treba kao sluga i upravitelj potpuno razviti i osmisliti ovaj Božji dar služeći svome bližnjemu«.¹⁶ Häring smatra da samoubojstvo može biti zadnji mogući izraz očajanja i nepouzdanja u život i u Boga. Tako bi samoubojstvo bilo izražaj pobune koja se razotkriva kao autonomija naspram Boga.¹⁷

Moralno vrednovanje čina samoubojstva ovisi o stupnju slobode i svijesti osobe koja izvršava taj čin. Psihološka ograničenja podsvesne naravi imaju veliki utjecaj na odluke i čine neke osobe. Kad čujemo da je samoubojstvo učinila osoba koju većina ljudi smatra dobrim čovjekom, onda je tu najvjerojatnije riječ o nekom psihološkom »kratkom« spoju, a ne o slobodno odgovornom činu, drži već citirani Bernhard Häring. Osim u trenucima mentalne poremećenosti, čin samoubojstva često se događa pri zdravoj svijesti, i to kao posljednji očajnički krik, odnosno vapaj najbližoj rodbini i prijateljima za više ljubavi, razumijevanja i brige. Tada se samoubojstvo može promatrati kao socijalna smrt. Kad se osoba uvjeri da su drugi krivi za njene teške nevolje, i kad odbaci sve druge načine komunikacije s drugima, onda se može uteći činu samoubojstva kojim želi svijetu poručiti ovo: »vi ste mi i tako ugrabili sve što bi moglo osmisliti moj život; sad možete sahraniti moje mrtvo tijelo!«¹⁸

»Samoubojstvo može biti izraz sebičnosti i povučenosti u samog sebe; u tom slučaju samoubojstvu prethodi mnogostruk prekid odnosa, odbijanje da se za drugoga nešto bude ili učini. Ono može biti izraz duboke sumnje u smisao života, ili, barem, u teškim prilikama smisao vlastitog života. Međutim, postoji također, makar samo rijetko, altruističko samoubojstvo, herojska žrtva vlastitog života da bi se druge poštedjelo velikih nevolja.«¹⁹

Osmišljenje i učestalost samoubojstva je »u suodnosu s povijesnim, kulturnim, socijalnim i osobnim odnosima; i nikakva psihološka, socijalna ili medicinska teorija sama po sebi nije dovoljna da protumači i spriječi samoubojstvo«.²⁰

15 AAS 72, 1980, 545.

16 HÄRING, B., *Kristov zakon III, Slobodni u Kristu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986, str. 134.

17 Usp. HÄRING, B., *nav. dj.*, 134.

18 SMITH, D.H. — PERLIN, S., *Suicide*, u: *Encyclopedia of Bioethics, IV.*, str. 1618.

19 HÄRING, B., *nav. dj.*, 192.

20 SMITH, D.H. — PERLIN, S., *nav. dj.*, str. 1620.

5.3. *Moralno vrednovanje samoubojstva u Bibliji*

U Bibliji se piše o samoubojstvu bez neke posebne osude tog čina, a u nekim slučajevima čak i hvali neka samoubojstva. Kralj Šaul i njegov štitonoša izvršili su samoubojstvo bacajući se na svoj mač, kako ne bi pali u ruke neprijateljima (1 Sam 31,3-5).

Ahitofel se objesio nakon što Abšalom nije prihvatio njegov politički savjet (2 Sam 17,23).

U ova dva navedena primjera samoubojstva biblijski pisac samo konstatira činjenicu, ali ne iznosi moralnu opravdanost ili osudu tog čina. U iduća dva primjera samoubojstva (Samson i Razis) Biblija zauzima stav simpatije prema Samsonu i stav divljenja i hvale prema plemenitom Židovu Razisu.

Samson je srušio hram znajući da će tako poginuti on i svi njegovi neprijatelji Filistejci (Suci 16,23-31). Pisac tog izvješća trijumfalno izjavljuje za Samsona: »Više ih ubi umirući nego što ih pobi za života« (16,30).

Posebno je dramatično i s velikim simpatijama opisano samoubojstvo plemenitog Židova Razisa koga su njegovi neprijatelji htjeli živog uhvatiti. »Kad je dakle rulja već gotovo osvojila kulu i jurišala na ulazna vrata, kad je već bio izdan nalog da se podmetne vatra i vrata zapale, Razis se, opkoljen odasvud, baci na vlastiti mač. Radije je htio časno poginuti nego dopasti u bezbožničke ruke, da podnosi uvrede nedostojne njegove plemenitosti. Ali kako se u bojnoj žurbi nije smrtno pogodio, a rulja na vrata prodirala unutra, odvažno otrča na zid te se junački strmoglavi na rulju...« (2 Mak 14,41-44).

Iako u spomenuta četiri primjera Biblija ne osuđuje čin samoubojstva, treba ipak reći da Sveto pismo na više mjesta iznosi i potvrđuje istinu da je jedino Bog gospodar života i smrti i da je samo njemu dopušteno oduzeti život kad on to zaželi i odluči. Biblijski tekstovi u kojima se zabranjuje ubojstvo, a samim tim i samoubojstvo su: Izl 20,13; Post 9,6; Pnz 32,39; Izr 16,33; Rim 14,7-9. Sva je židovsko-kršćanska tradicija načelno uvijek osuđivala samoubojstvo kao čin u kojem čovjek sebi jednostrano uzima apsolutnu vlast i tako odstupa od dijaloga s Bogom.²¹

5.4. *Službeni stav Crkve prema samoubojstvu*

Najnoviji Katekizam Katoličke crkve samoubojstvo stavlja u grijeh protiv pete Božje zapovijedi: »Ne ubij« (Izl 20,13).

U br. 2280 najprije se iznosi nauk Crkve kako je svatko za svoj život odgovoran pred Bogom koji je darovao život i koji ostaje vrhovni gospodar života. Čovjek je dužan prihvaćati život sa zahvalnošću i čuvati ga

21 Usp. PELLIZZARO, G., *Suicidio*, u: *Nuovo dizionario di teologia morale*, a cura di F. Compagnoni, G. Piana, S. Privitera, Ed. Paoline, 1990, str. 1343.

Bogu na čast a sebi na spasenje. Mi smo upravitelji a ne vlasnici života koji nam je Bog povjerio, i zato ne može njime raspolagati po svojoj volji.

U sljedećem broju Katekizam izričito tvrdi: »Samoubojstvo protuslovi naravnom čovjekovu nagnuću da čuva i trajno održi svoj život. Samoubojstvo se teško protivi ispravnoj ljubavi prema sebi. Ono istodobno vrijeđa ljubav prema bližnjemu jer nepravedno kida veze uzajamnosti sa zajednicom obiteljskom, narodnom i ljudskom, prema kojima imamo obveza. Samoubojstvo se protivi ljubavi živoga Boga« (2281).

»Ako je počinjeno s namjerom da posluži za primjer, osobito mladima, samoubojstvo se također opterećuje težinom sablazni. Dragovoljna suradnja pri samoubojstvu protivi se moralnom zakonu. Ozbiljni psihički poremećaji, tjeskoba ili težak strah od iskušenja, trpljenja ili mučenja mogu ublažiti samoubojičinu odgovornost« (2282).

Za razliku od prijašnjeg stava prema samoubojicama kojima Crkva nije dopuštala crkveni pogreb i sprovodnu misu, najnoviji Katekizam kaže: »Ne treba očajavati glede vječnoga spasa osoba koje su same sebe usmrtile. Bog im može, putovima koji su samo njemu znani, pružiti priliku spasonosnog kajanja. Crkva moli za one koji su si oduzeli život« (2283).

Spomenuti stav Crkve je tako jasan da je bilo kakav komentar nepotreban. Jedino bi se moglo primijetiti da u ovom kontekstu o samoubojstvu nema niti spomena o onim vrstama samoubojstva kojima bi se postigle neke vrijednosti kao npr. ostvarenje pravednih ciljeva štrajkom glađu koji dovodi do smrti, ili zaštita vrijednosti kao što je djevičanstvo, kao što je slučaj redovnica u ratnim prilikama koje oduzimaju sebi život da spase svoje djevičanstvo, tj. da ne budu silovane.

U svezi s tim treba reći kako izravno samoubojstvo ni u kojem slučaju nije dopušteno ni opravdano. Međutim, kad postoji težak i opravdan razlog, onda se smije čovjek izvrgnuti smrtnoj opasnosti, tj. smije, ali samo *neizravno* pripustiti skraćenje vlastita života i svoje vlastito ubojstvo, jer tada osoba nema zle namjere da sebe usmrti, nego je samo pripušta. »Tako je po načelu o činu (uzroku) iz kojega izravno slijedi dvostruk učinak, slobodno uz potrebne uvjete počinuti neizravno samoubojstvo.«²²

22 ŽIVKOVIĆ, A., *Božje i Crkvene zapovijedi*, sv. III., Zagreb 1946, str. 245.

Dr. Živković spominje nekoliko moralno dopuštenih čina koji su, doduše, nalik na samoubojstvo, a stvarno su samo:

a) *izraz velike ljubavi*: prema Bogu (ne bježati niti se skrivati za vrijeme vjerskih progona); prema bližnjemu (odstupiti n. pr. drugomu pojas za spasavanje kod brodoloma, baciti se u rijeku radi spasa utopljenika); prema domovini (ratni podvizi skopčani s vrlo vjerojatnom smrću); prema čistoći (skok kroz prozor pred oskrvriteljem). S ovoga bi se gledišta mogla opravdati i sigurna žrtva vlastita života, kad ga na oltar domovine polažu vojnici, polazeći na pothvat iz kojega se ne će povratiti živi...

b) *izraz straha* pred groznom smrću (npr. skok s prozora kuće koja gori);

c) *izraz suglasnosti* s osudom za vlastito teško zlodjelo (npr. ispiti vrč s otrovom, sjesti na električni stolac)« (str. 245.).

Zakonik kanonskoga prava govori o samoubojstvu u kontekstu nepravilnosti za primanje i vršenje primljenih redova. Tako se kaže: »Nepravilni su za primanje redova: onaj koji je teško i namjerno osakatio samog sebe ili drugoga ili je pokušao sebi oduzeti život« (Kan. 1041, br. 5).²³

6. Zaključne misli

Nakon svega što je rečeno o samoubojstvu, može se zaključiti da ono i dalje ostaje velikim dijelom misterij. Čovjeku je po naravi prirodjena snažna težnja za životom i zato je teško shvatiti i opravdati čin oduzimanja onoga što je tako dragocjeno, što želi živjeti.

Samoubojstvo je kao pojava nazočno u svim kulturama i civilizacijama. Uz već spomenute sociološke i psihološke uvjetovanosti koje utječu na osobu da sebi oduzme život, čini se da je najodlučniji razlog ili uzrok samoubojstva promašeni ili neotkriveni smisao života koji se mora živjeti. Zato se i najbolja prevencija samoubojstva sastoji u pomaganju ugroženim osobama da otkriju smisao i ljepotu onog života koji im se čini besmislenim. To je teška zadaća, osobito u naše doba, jer potrošačko hedonistički mentalitet ne priznaje objektivne vrijednosti, nego se zalučuje iluzijom kako život mora biti ugodan i kako se sve ili barem mnoge želje moraju ostvariti. Ako osoba smatra da samo onaj život ima smisla koji je ugodan, u kojem nema patnje, neuspjeha niti drugih frustracija, onda za takvu osobu izgleda nerazumno nastaviti život u kojem se pojavljuje patnja, bolest i kušnja. Osoba koja učini samoubojstvo, ne želi smrt, nego život, očito neki bolji život od onoga koji je do tada živjela. Imajući na pameti tu istinu, očito je da će najviše uspjeha imati ona prevencija samoubojstva koja može ponuditi uvjerljiv način kako opet osmisliti svoj »besmisleni« život. To je, bez sumnje, prevencija religioznog značaja koja brani život jer je on dar Božji i koja naviješta vjeru, nadu i ljubav kao najveće snage koje mogu pobijediti besmisao života.

Što se tiče moralne odgovornosti osobe koja počinja samoubojstvo, ponovimo još jednom, ta je odgovornost razmjerna stupnju efektivne slobode i svijesti subjekta koji sebi oduzima život. Psihološka ograničenja patološke naravi mogu umanjiti efektivnu slobodu, a samim tim i odgovornost osobe koja počinja samoubojstvo.

Čini se da današnjeg čovjeka ne zanima toliko »prosvjetiteljsko« pitanje smije li netko sebi oduzeti život kako bi dokazao autonomiju svoje

23 Donedavni Zakonik kanonskoga prava uskraćivao je crkveni pogreb promišljenim samoubojicama, ako pred smrt nisu očitivali kakve znakove pokajanja (Kan. 1240, 1). Najnoviji Zakonik kanonskoga prava Katoličke crkve kad govori o tome kome treba uskrtati crkveni sprovod ne spominje više uopće slučajeve samoubojica. Na osnovi toga se zaključuje da je njima dopušten crkveni sprovod i sprovodna misa (Usp. Kan. 1184.).

slobode kao mogućnost da umre slobodan pred smrću, nego danas u žarište dolazi pitanje zašto čovjek ne bi smio sebi oduzeti život koji više nema smisla, odnosno zašto bi morao dalje živjeti život za koji smatra da više nema smisla. Može li se iz činjenice da netko živi zaključiti i to da mora živjeti takav život? Smatram da nam najbolji odgovor na ovo pitanje može dati *Objava* koja kaže da je život čovjeku darovan kao dar i da taj dar smije natrag uzeti samo onaj koji ga je darovao — Bog Stvoritelj.

U svojoj knjizi *Samoubojstvo kao moralno i socijalno pitanje*, dr. Rudolf Hrašćanec s pravom kaže: »Bog je punina života, Život u najvišem i najsavršenijem stupnju. Živjeti u prijateljstvu s Bogom, Izvorom života, znači živjeti u pravom smislu, znači u svim životnim okolnostima iz Izvora života crpsti stalni poticaj, polet, radost za životom i životni optimizam. Praktični je kršćanski život najjači lijek i sredstvo, da se samoubojstva predušetnu i smanje.«²⁴

Čini mi se najprikladnijim završiti ovaj članak o samoubojstvu riječima koje je Mojsije uputio Židovima prije nego će ući u obećanu zemlju: »...Pred vas stavljam: život i smrt, blagoslov i prokletstvo. Život, dakle, biraj, ljubeći Jahvu, Boga svoga, slušajući njegov glas, prijanjajući uz njega, da živiš ti i tvoje potomstvo« (Pnz 30,19b-20).

24 HRAŠĆANEC, R., *nav. dj.*, str. 134.

SUICIDE

Psychodynamics, pervention, and moral evaluation

Mijo Nikić

Summary

In the first part of his paper the author presents some statistical data on suicide and a survey of psychodynamics of suicide. He continues with the sociological interpretation of suicide according to E. Durkheim and with some practical advice for the prevention of suicide. In the second part, moral-ethical forms of suicidal behaviour in christian and extra-christian traditions are presented, as well as an evaluation of suicide in the Bible. The official attitude of the Catholic Church and the Codex of Canonical Laws of the Catholic Church is given, ending with several conclusive thoughts.